

VÜSALƏ İLQAR qızı İBRAHİMOVA
Gəncə Dövlət Universiteti

MÜHARİBƏ MÖVZUSU ROMAN JANRINDA

Azərbaycan Roman janrının 1887-ci ildə tanınmış yazıçı publisist-Marağalı Zeynalabdının fars dilində yazdığı “İbrahimbəyin səyahətnaməsi” adlı əsərin yazılması ilə əlaqələndirirlər. Realist romanın avtobioqrafik janrda yazılması dövrün tarixi haqqında təsəvvür yaratmaqla yanaşı, onun mühüm istiqamətlərində müəyyənləşdirmişdir. Lakin bizim roman təfəkkürümüzün formalaşmasını Nizami poemalarının nəzmlə yazılmasının formal əlaməti olduğunu, romanın tələblərinə cavab verdiyini demək olar. Azərbaycan alimi H. Quliyev “Azərbaycan romanının formalaşması və inkişaf mərhələləri” adlı əsərində yazırdı ki, Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin”i Azərbaycan ədəbiyyatının çoxəsrlik tarixində ilk romandır [1, s. 10].

Burada müəllif Mikayıl Rəfilində bu əsəri ilk roman adlandırdığını diqqətə çatdırır. [1, s. 15]. Çağdaş romanla, sosial mövzulu romanlarla mənzum roman arasında tək cə forma baxımından deyil, tipoloji fərqlərdə görünməkdədir.

Zamanın fəlsəfəsinə yönəlmiş, siyasi-ictimai, mənəvi-əxlaqi sahələri və yenilik tərəfdarları olan qəhrəmanları ilə hər dövrün romanı dünya modeli kimi başa düşülür.

İnkişaf etdikcə təkmilləşən, zənginləşən roman janrı 125 ilin məhsulu olmaqla kiçik mövzulardan ciddi global, ictimai, fəlsəfi, siyasi, sosial məsələlərin həllinə yönəlmiş problemlərin həllini ortaya qoyur. Müasir roman janrının Əbülhəsən, Süleyman Rəhimov, Mehdi Hüseyn, Mir Cəlal və Əli Vəliyev kimi baniləri epik vüsətli əsərlərlə şöhrət qazanmışlar. İri və kiçik həcmli nəsr əsərlərində bədii gerçəkliyin məzmunundakı yeniləşmə və dəyişmə prosesləri zamanın və obrazlı fikrin çevikliyi ilə şərtlənir. Yeni əsir ədəbiyyatımıza yeni mövzu gətirmiş oldu-müharibə.

Yazıçı-publisist Fazil Güneynin “Qara qan” adlı üç hissəli roman-trilogiyası polifonik əsərdir. Min səhifədən artıq olan bu romanda Azərbaycanın məşəqqətli və mübarizəli tarixini qələmə almış nasir sənədli faktlar əsasında bədii əsər yaratmışdır. Bu illərin içindən boylanan insan taleləri bu gündə həyatda olan, yaxın keçmişimizin iştirakçısı olan qarabağlılardır. Romanın çox şaxəliliyi geniş obrazlar qalereyasının yaranması ilə səciyyələnir və müəllif bir-birindən fərqli surətlərin həyat yollarına işıq tutur və onların psixoloji durumundan tutmuş tarixi gerçəklik zəminində milli şüur və məfkurənin təzahürünü diqqətə çəkir.

Romanın tarixilik prinsipi məna və mahiyyətində istiqamətverici rol oynayır, müəllifi müəyyən zaman və məkan hədudlarından çıxmağa imkan vermir. Əsərin siyasi yönümü müəllifin geniş şərhləri ilə müşahidə olunur, ölkəsinin, bu xalqının haqq səsinə dünyaya yaymaq savaşıdır, həqiqət uğrunda mücadilədir. Tarix mənəvi-əxlaqi sınaq meyarı kimi qəbul olunur və siyasi-publisistik bir ruhda çatdırılır. Ötən əsrin sonlarından başlayan və çağımıza kimi davam edən tarixi hadisələri təsvir edən F. Güney həqiqətin mənasını və dəqiqliyi ideyasına sadıq qalaraq obrazların səciyyəsinə dərinlən açmağa yardımçı olan ictimai mühit, sosial və mənəvi amilləri aydın göstərmiş olur. O, sənədli, tarixi, siyasi materialları idrak süzgəcindən keçirərək xalqımız üçün dəyərli əsər yaratmışdır. Əsərin tərbiyəvi əhəmiyyəti ən əsası oxucuya dərin vətənpərvərlik ruhunda təqdim olunmasındadır. Obrazların xalqa və torpağa bağlılıq hissi, onların həyat eşqi və mübarizəsinin təsiri bədii vasitələrlə çatdırılır. Romanda hadisələr bir neçə süjet xətləri üzrə inkişaf edir və müəllif bu xətləri vətənpərvərlik mövzusu-romanın aparıcı xətti-şah xəttinə bağlayır. Müəllif bədii sözlə zamanın ən təkzibedilməz, ən həqiqi tarixini, siyasət məngənəsinə düşən ölkəmizi, onun dilbər guşəsi olan Qarabağ müharibəsinin başlanma prosesini izləmiş, müharibəyə doğru aparan siyasi oyunları dərin bir

vətəndaş hissi ilə araşdırmış və ümumiləşdirmişdir. Mühəribənin hansı faciələrlə üzləşmiş olduğu soydaşlarımızın mənəvi və fiziki əzabları xalqın öz ruhuna uyğun dildə danışılır.

Bütün kənd xoşbəxt ovqat içindədir. İnsan həyatının ən ali məqam-iki gəncin toy məclisidir. Bakıdan qohumları da toya təşrif gətiriblər. Jurnalist Aysu da bunların arasındadır. Qələbəlik, sevinc duyğuları bir an içərisində faciə ilə əvəz olunur. Erməni işğalçıları əvvəlcədən hazırlanmış məclisi gülləboran edir, dinc insanlar qırılır, jurnalist qız yağılara əsir düşür.

Roman sevgi və ismət sınağı ilə qarşı-qarşıya qalmış Aysunun əsirliyi fonunda Qarabağ savaşının ilk günlərindən erməni yağılarının onlara arxa olmuş havadarların köməyi ilə Azərbaycan torpağında törətdikləri vəhşilikləri, öz içimizdəki vəzifə, mənəvi naminə qüvvələrimizi parçalamış namərd, naxələf siyasətçilərin əməllərini müşahidə etmiş müəllif bütün hərbi və siyasi gerçəklikləri bədii, xarakterik surətlərlə, inandırıcı boyalarla təqdim edir. [2, s. 3]

Zülmə, əzaba düşər olmuş insanın mühəribə müsibətləri əsas qəhrəmanlar- Aysu və Toğrulun və onların əhatəsində olan insan taleləri ilə bağlıdır. Elan edilməyən Qarabağ mühəribəsində (1988-1994-cü illər) minlərlə həmvətənlərimiz kimi əsərin baş qəhrəmanı Toğrul da bu savaşda iştirak edir və torpaq uğrunda canlarını fəda edən, şəhid olan gənclərin mətinliklərindən, döyüş əzmindən, mənəvi ruhlarından və ən əsası isə Vətən sevgisindən danışır. Xalqın qan yaddaşının varisliyi son mühəribədə döyüşən əsgərlərimizdə də özünü büruzə verdi.

Əsərin ilk səhifəsinin Şəhidlər Xiyabanının Toğrul ilə Aysunun mühəribədə şəhid olmuş Gündüzün 29 yaşını qeyd etmək üçün evinə yox, qəbri üstə ziyarəti ilə başlaması da minlərlə gəncin şəhid olması ilə əlaqələndirilir. Gündüzün məzarına yaxınlaşarkən onun qəbri üstündə qara geyimli, bir qızın səssiz göz yaşı axıtmasını görüb, təəccüblə seyr edirlər.

Çox maneələrdən keçən Aysu ilə Toğrulun sevgisi, mühəribənin sərt qanunlarından, sarsıntı və iztirablardan mətanətlə çıxır. Lakin Aysu əsrlik həyatı yaşamağa məhkum olmuşdur.

“Gözəl qız, bəri gəl, sən mənim olacaqsan”-Aysu erməni hərbiçilərinin məqsədini başa düşdükdə, onu soyuq tər basdı. Deməli, orta əsrlərdəki qul bazarında olduğu kimi hərə istədiyi qızı seçəcək, öz qulu, kənizi kimi onunla necə istəyir, elə də davranacaqdır. Aysu bir anlığa indi ruhu Ərturla qovuşmuş Narçiçəyə qibətə etdi. Ürəyi tez-tez döyünməyə, beyni kompüter kimi işləməyə başladı. Neyləməli?

Qayalıq deyildi ki, Kəlbəcər qızları kimi özünü uçuruma atsın. Əlində heç bir kəsici alət yox idi ki, damarını kəssin, özünə qəsd eləsin. [2, s. 60]

Bir zamanlar həyat eşqi, zövq və səadəti tərənnüm edən sözlər artıq indi kədərli hicran dolu sözləri ilə səslənməkdədir:

Neyləməli?.....

Əsərdə birözlü personaj tipi yoxdur. Mənfi qəhrəmanların təqdimi elə təəssürat yaradır ki, onlar ilk oxunuşdan dünyadakı şərin əzəmətli simvoluna çevrilir [2, s. 213]

Natuaya əsaslanmaq, naturadan şəkil çəkmək və həyatın fəlsəfəsini, hadisənin psixoloji dərinliyini əks etmək Fazil Güney realizminə xas olan gözəl bir keyfiyyətdir.

Bir çox qız gəlinin əsrlik həyatı Aysunun payına da düşsə də, onun üçün daha asan olmasını oxucu müşahidə edir. Kənddə toy zamanı ermənilərin hücumu nəticəsində insan tələfatı və əsrlik qaçılmaz olur. İvan Bunin adlı rus zabiti Aysunu ermənilərin əlindən xilas edir və Hadrutda yerləşən öz evinə aparır. İvan və onun həyat yoldaşı Aksananın evində yaşayan Aysu özünə qarşı olan mehriban davranışı qiymətləndirir və rus zabitinin ermənilərlə bizə qarşı vuruşmasına baxmayaraq tədricən onları bizim tarix və mədəniyyətimizlə tanış edib bir çox məsələlərə aydınlıq gətirir. Müəllif bədii ideyanı müasir təfəkkürlə işıqlandırır mənəviyyatca dəyanətli və intellektual bir azərbaycanlı qızının obrazını yaratmışdır.

Bir zamanlar həyata nikbin nəzərlə baxır ailə qurub xoşbəxt həyat planlarını düşünən Aysu indi isə bu arzuların hansı sərəba dönmüş, nikbin həyatı da başdan-ayağa cəhənnəm əzabları ilə dolmuşdur. Bir zamanlar həyatda ona hər şey gözəl, cazibədar, işıqlı görünürdü. İndi bütün dünya, kainat, varlıq onun nəzərində dumanlı, qaranlıqdır. İndi yazıçı ölən Narçiçək ilə canlı Aysu arasında heç bir fərq görməyir. İndi həyat ona ölümdən də betər görünür.

Nasir Aysunun timsalında öz yazıçı amalına və niyyətinə müvafiq tərzdə faydalanaraq öz idealına uyğunlaşdırmağa səy göstərmişdir. Burada müəllifin qadın ləyaqətinə xüsusi ehtiram hissinin şahidi oluruq və Aysunun əsr həyatı və mühəribənin təzadlı hadisələrinə baxmayaraq öz məhəbbətinə sadıq qalması obrazın mənəvi ucalmasında tamlığını bərpa etmişdir. Aysunun ölkəmizin tarixinə, adət-ənənələrinə və ictimai proseslərə öz münasibətini bildirmək bacarığı tədricən rus zabitinin və yoldaşının dəyişən münasibətində görünür. Bədii idrakın həyatın dərinliklərinə enməsinə, xarakterin səciyyəvi cəhətlərini, obrazın kamilliyi öz qiymət meyarını insanlarla münasibətdə, ünsiyyətdə almış olur. Burada nasir insanları

nəcib hisslər axarına cəlb etməyi bacarır. Əsərin Narçıxəklə Ərturun toy səhnəsi mənəvi-əxlaqi problemlərin ifadəsində hadisənin gözlənilməz, qəfil baş verməsi yaranan obrazların bədii təsir gücünü daha dərinləşdirmiş olur. Obrazların təbiiliyi baxımından onların sərt reallığı, əyaniliyi ehtiva etməsindən irəli gəlir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Quliyev H. Azərbaycan romanının formalaşması və inkişaf mərhələləri. Bakı: Elm, 1984, 240 s.
2. Fazıl Güney "Qara qan" tarixi roman Bakı: Elm və həyat, QAPP-Poliqraf, 2002, 264 s.
3. Həbibbəyli İ. Ədəbi tarixi yaddaş və müasirlik, Bakı: Nurlan, 2007
4. Əliyev R. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi, Bakı: Mütərcim, 2008
5. Şərifova S. Çağdaş Azərbaycan postmodern romanı, Bakı: Elm və Təhsil, 2015

Açar sözlər: roman, janr, müharibə, Qarabağ, əsir

Vusala İlqar gızı İbrahimova

War theme in the novel genre

Summary

The development of Azerbaijani war novel and its literary-esthetic characteristics are observed in the article. The importance of novel genre in the presentation of the military theme, its possibilities and peculiarities are analyzed here too.

The analysis is performed on the novel "Dark Blood". The peak of human life-a wedding of two youths is suddenly suppressed with the tragedy after armenian aggressors fire at the crowd, killing civilians and taking the young girl captive.

Key words: *novel, genre, war, Karabakh, captivity*

Вусала Ильгар кызы Ибрагимова

Тема войны в жанре романа

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается значимость романного жанра в описании военной тематики, его возможности и его эстетические, а также познавательные функции. Здесь также затрагивается тема эволюции этого жанра и ее различные художественные формы. Анализ осуществляется на материале романа "Черная кровь", который начинается со значительного события в жизни двух молодых людей-свадьбы, которая прерывается внезапным вторжением армянских агрессоров, расстрелом гостей и взятием в плен молодой девушки.

Ключевые слова: *роман, жанр, война, Карабах, плен.*